

ŞEMSEDDİN SAMİ'NİN KALEMİNDEN DİL VE EDEBİYAT MESELELERİ

LANGUAGE AND LITERATURE ISSUES FROM THE PEN OF ŞEMSEDDİN SAMİ

Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU*

Özet

Şemseddin Sami, dil ve edebiyatın çeşitli konularında art arda yazılar kaleme almıştır. Bu yazıların bazıları Latin harfleriyle yayımlanmadığı için yazarın düşünceleri üzerinde henüz yeterli değerlendirmeler yapılamamıştır. Şemseddin Sami, bu yazılarında Türk dilinin tarihî gelişim süreci, sadeleşme, edebiyatın mahiyeti gibi meseleleri orijinal bakış açılarıyla yansıtmıştır. Yazarın dilimiz ve edebiyatımız hakkında öne sürdüğü düşünceler günümüzde tartışılan benzer meselelere ışık tutacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler

Şemseddin Sami, dil ve edebiyat meseleleri, Türk dili, sadeleşme ve Türk edebiyatı.

Abstract

Şemseddin Sami had writted articles on various topics of language and literature repeatedly. Because of some of these articles has not been published with Latin letters, the assessments could be made on the author's thoughts just yet. Şemseddin Sami, reflected the matters in the original perspective in his articles about process of historical development of Turkish language, simplification, the nature of literature. The ideas that writer said about our language and literature, are to light features the similar issues that are discussed today.

Key Words

Şemseddin Sami, language and literature issues, Turkish language, simplification and Turkish literature.

GİRİŞ

Şemseddin Sami, özellikle dil ve edebiyat üzerine yaptığı çalışmalarıyla adından sıkça söz ettirmiş birisidir. Onun dil ve edebiyat meseleleri üzerine sıraladığı düşünceler bugün de geçerliğini korumaktadır. Onun farklı mecmua veya gazetelerde yayımlanan yazıları, meselelere sistemli bakış açıları kazandırmıştır. Şemseddin Sami, Servet-i Fünun dergisinin çıkarmış olduğu özel bir sayıda Türk dili ve sadeleşme meselesi üzerine görüşlerini sıralamış, ancak bu düşünceler yazının sonunda verilen kaynakçada belirtildiği gibi Latin harflerine çevrilmiş olmasına rağmen üzerinde sistemli olarak durulmamıştır. Ayrıca Şemseddin Sami'nin Hafta mecmuasında aralıklarla yazdığı yazılar onun dil ve edebiyat meseleleri üzerine düşüncelerini net bir şekilde yansıtmaktadır. Bunlara ilaveten yazdığı veya çevirdiği eserlerin önsözlerinde benzer düşüncelerini açıklamıştır. Şemseddin Sami'nin eserlerindeki fikirler, günümüzde de hâlâ zaman zaman tartışılan dil ve edebiyat meseleleri olması hasebiyle önem taşımaktadır. Yazar, farklı konular ile ilgili düşüncelerini açıklarken Arapça – Farsça terkipleri sıklıkla kullanmıştır. Ancak yazarın üslubu, dönemine göre değerlendirildiğinde sade kabul edilebilir.

Döneminde Ses Getiren Bir Yazı: Lisân ve Edebiyatımız

Şemseddin Sami, 1898'de yayımladığı "Lisan ve Edebiyatımız" başlıklı makalesinde, dil ve edebiyatımız hakkında o zamana kadar yanlış bilinen kavramları irdelemiş ve tespit ettiği meselelere farklı bakış açıları kazandırmıştır. Makalesinde Türk dilinin doğuşu ve gelişme evreleri, Osmanlıca diye yanlış adlandırılan dilin aslında Türk dili olduğu ve sadeleşme meselesi gibi konular üzerinde durmuştur. Ayrıca bu yazısında dil ve edebiyat konusunda millî köklerimize inmeyi, ancak mevcut kazanımlarımızı korumayı savunmuştur. Yazarın aşağıda orijinal bir bölümü verilen *Lisân ve Edebiyatımız* adlı bu yazısı, neşredildiği dönemde ses getirmiş, bunun üzerine birçok dergi ve gazetede art arda yayımlanmıştır. Yazısında, savunduğu fikirleri herkesin anlayabileceği benzetmelerle örneklendiren Şemseddin Sami, bu makalesiyle Türk dilinin gelişmesi yolunda önemli bir hizmet yapmıştır.

Şemseddin Sami, *Lisan ve Edebiyatımız*'da Türkçenin yüzyıllar boyunca gelişerek ilerlediğini, kulağa hoş geldiği ileri sürülen İtalyanca ve Rumca gibi dillerden daha üstün ve estetik bir dil olduğu düşüncesini bu dillerden örnekler vererek ispatlama yoluna gitmiştir. Bununla birlikte günümüzde de

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hdogramacioglu@mynet.com

çokça tartışılan dilde sadeleşme meselesine açıklık getirerek hangi tür kelimelerin dilimizden atılması, hangilerinin ise Türkçeleşmiş kabul edilmesi gerektiği konusunda deliller öne sürmüştür. Bu meselelere Şemseddin Sami'nin getirmiş olduğu çözümler, günümüzde dil ve edebiyat üzerine yapılan tartışmalara yön verecek teklifler olarak düşünülebilir. Aşağıda Şemseddin Sami'nin yazısının bir bölümü görülmektedir:

قبل الاسلام دخی یازیلر اوقونور وهر افاده
الوبریشلی برلسان ابدی ترککر دین اسلاقی قبول
وعلى الخصوص مماك اسلامیه دخول ابله ابتدا
برط قمر امارتلر وبعده بيوك بيوك دولتلر تشکیل
ایدردک دیندا اشلری اولان عربلر وایر ایلرله قاریشغه
باشلاقدن صکره اسکی اویغور خط وادبیاتی
ذاتاً مذهب قدیملرله برابر ترک و فراموش ایشن
اولدتلرندن اشتراک مذهب سائمه سابه و بولندقلری
عالملرک تأثیرله عربی و فارسی ادبیاته تابع و اوناره
خادم اولوب کندی لسانلری اجمال ایشن
وبعضلری بسبتون او بودوب بعضلری ده عربی
و فارسی کلمات و تعبیراتیاه قاریشقی سو بلکه
باشلاملردی .

یو وجهه ترکیه بش آلتی عصر ادبیاتدن
میروم ویا لکز نکلده مستعمل قیا برلسان حالنده
قالدقدن صکره ترککرک منتشر بولندقلری مماك
واسعه ناک ایکی اوجنده مان بردن یارلننه باشلا .
دی . بر طرذدن مذوراء التهرده کی ترککر سو .
یالکلی جفتایجه بی و دیگر طرفدن آنطولی و روم
ایندمکی عثانیلر اوقت سو یالکلی ترکیه بی
یازمغه باشلاملردر . حیفاکه ادبیات ترکیه ناک
ایزایکی محل ظهوری بر برندن مسافه چه پاک اوزاق
بولندقلری کی ضرور زمان و بعد مسافه حسابه
لسان دخی جوق فرقی ایدی . ماوراء التهرده
علی شبر نوابی ظهور ایدوب جفتایجه ناک ادبیاتی

ش . سامی

لسان و ادبیات

اقوام و اممک موجودیت سیاسیة و مدنیه لری
باشلیجه لسانلرینک درجه انتظام و مکملیتنه
تاییدور . برلسانک حسن و نطافت و مکملیتی ایکی
درلو اولور : بری طبیی و خلقی و دیگر کی کبی
وصتی . برنجیی الله ویرکیسیدر وایکنجیی
برلسانی سو بیلنلرک جهد و اقداملری نه و ذوق
سلیملری نه متوقعدر . برنجیی لسان وایکنجیی
ادبیاتدر .

ابتدا برنجی جهتی نظر اعتباره آلهرق عمومندن
خصوصه نقل کلام ایله لسانلرک آوروپا و آسیا
لسانلری آره سئنده وعلی الخصوص اهم متجدنه
السنهسته نسبه نه حال و موقعده بولندی
دوشونهلم .

بومقاله ناک باشنده کی قضیه به رعایتیه قبل المحاکمه
حکمزى و پروپ مان لسانلرک مدح و ستایشنه
کیریشمک ایستتم . مقصدم برمدیجه اوقومتی دکل
تنقیدلی و اثباتلی بر مقاله یازمقدر .

کندی پک خوار و حقیق کورمک ویا کندی
حقتده پک عالی بر فکرده بولتی افراد حقتده
نه قدر چرکین و مضر ایسه بر برینه تماییه ضد
اولان بولایکی خصلت اقوام و امم حقتده ده اوقندر
بولکه اولندن زیاده چرکین و مضر در . چونکه

(Yukarıda görülen “Lisân ve Edebiyatımız” adlı yazı, Servet-i Fünûn’un, Nüsha-i Fevkalade adlı özel sayısında 1898’de yayımlanmıştır.)

Şemseddin Sami’ye Göre Dil ve Edebiyat Meseleleri

Şemseddin Sami, dil ve edebiyat konularında muhtelif mecmua ve gazetelerde art arda yazılar yayımlamıştır. Hafta mecmuasında 1881 ve 1882 yılları arasında dil ve edebiyat meseleleri üzerine çeşitli makaleler kaleme almıştır. Daha sonra 1885’te *Daniel Defoe*’dan yaptığı “*Robenson Tercümesi Önsözü*”nde dilde sadeleşme konusunu irdelemiştir. Ayrıca 1898’de Servet-i Fünûn dergisinin Nüsha-i Fevkalade’sinde yukarıda görülen “*Lisan ve Edebiyatımız*” adlı makalesini yazmıştır. Aynı yıl Sabah gazetesinde “*Şiir ve Edebiyattaki Teceddüd-i Ahîrimiz*” adlı yazısında imlâ konusuna değinmiş bir yıl sonra 1899’da kaleme aldığı “*Edebiyat-ı Müstakbelimiz*” adlı makalesinde ise Türkçe kelimeler konusunu incelemiştir. Şemseddin Sami’nin dil ve edebiyat meseleleri hakkında yukarıda adı geçen yazılarında sıraladığı görüşleri maddeler halinde ele alınacaktır:

1. Türk Dilinin Kaynağı ve Gelişmesi Meselesi

Şemseddin Sami’ye göre Türkçe, başlangıçta aynı kaynaktan doğup farklı yönlere akan bir nehir gibi iki kola ayrılmış ve zamanla birbirinden farklılaşmıştır:

“Bu vechile Türkçe beş altı asır edebiyattan mahrum ve yalnız tekellümde müsta’mel kaba bir lisân halinde kaldıktan sonra Türklerin münteşir buldukları memalik-i vâsianın iki ucunda hemen birden parlamağa başladı. Bir taraftan Maverâünnehir’deki Türkler söyledikleri Çağatayca’yı ve diğer taraftan Anadolu ve Rumeli’ndeki Osmanlılar o vakit söyledikleri Türkçeyi yazmağa başlamışlardı.

Hayfâ ki, edebiyat-ı Türkiye'nin bu iki mahall-i zuhuru birbirinden mesafece pek uzak buldukları gibi mürûr-ı zamân ve ba'de mesafe hasebiyle lisân dahi çok farklı idi"¹

Şemseddin Sami, Türk dilinin doğuşunu ve gelişmesini günümüze kadar getirerek Türkçenin tarihî evrelerini incelemiştir. Ancak Türk dilini incelerken genellikle *lisan* diye adlandırdığı *dil* kavramı üzerinde durmuştur. Ona göre, lisanın tanımı yapılmadan Türk dili incelenemez. Bununla birlikte lisan, sadece ağızdan çıkan sözler bütünü değildir:

“Lisân tabiri yalnız ağız ve dil ile telaffuz olunan sedalardan mürekkeb sözlere münhasır olmayıp tabiyyun-ı işârât-ı muhtelif ile icrâ olunan ifhâm-ı merâma dahi lisân ve lisân taklidi namını verdikleri gibi yazı ile olunana da lisân demektedir”²

Lisanın tanımını yapan yazar, Lisân-ı Türkî dediği Türk dilinin gelişme sürecinde iki kola ayrıldığını, ardından Osmanlıca'nın ortaya çıktığını ve İstanbul telaffuzunda şirin bir lisan haline geldiğini belirtir. Böylece Türkçe, aşiret dilinden kurtulup dünya dili olmuştur. Eski sert ve kaba sözcükler “latif ve şirin” bir özellik kazanmıştır:

“Giderek Türkçemiz eski huşûnetinden asla eser kalmayacak derecede latîf ve şirin bir lisân oldu. Cengâver ve haşin bir aşiret lisânı halinden çıkıp en nazik ve en güzel pir-i peyker ve melek sima bir kızın ağzının letâfetini arattırarak bir halâvet peydâ etti”³

Şemseddin Sami, Türkçenin latif ve şirin bir biçime geldikten sonra artık geriye dönüşün ve dilimizin ilk halini kullanmamızın mantıklı olmadığını belirtir. Öyle ki Türkçemiz birçok dilden kazandığı sözcüklerle zenginleşmiştir. Ancak bu zenginleşme sürecinde yabancı dillerden sözcükler alınırken Türkçeleştirilerek alınmıştır. Bu nedenle bizim dilimize kazandırdığımız Arapça ve Farsça sözcükler kendi dillerinde bizim söylediğimiz gibi kullanılmazlar:

“Lisânımızın cümle-i müşkilâtından biri dahi Arabî'den me'hûz kelimâtın daima lûgat-ı Arabî'deki meâniyi hıfz etmeyip ekseriya farklı bulunmalarıdır. Arabî'de deveye, çöle ve çadıra müteallik muhtelif meânîsinden sarf-ı nazar olunup da meâni-yi asliye-i Arabîyesinden yalnız bizce lazım olan bir veya ikisini muhafaza edenlere diyecek yoğ ise de, kelimât-ı Arabî'nin birtakımı lisânımızda Arabî'de asla câiz olmadıkları bir mânâ ile kullanılıyor, veyahud Arabî'de hiç mesmu' olmayan bir bâbdan tasrîf olunuyor”⁴

Bu durumda yabancı dillerden Türkçeleştirerek aldığımız sözcükleri dilimizden atmaya gerek yoktur. Bu sözcükler artık Türkçedir. Bununla birlikte Türkçemiz zenginleşerek ilerlerken letafetinden hiçbir şey kaybetmemiş; aksine İtalyanca ve Rumca gibi kulağa hoş geldiği bilinen dilleri bile geride bırakmıştır:

“Dünyada semi'e en ziyade letâfet-bahş lisân İtalyanca veya Rumcadır, diyenler vardır. Lâkin tecrübe edenler teslim ve itirâf ederler ki dünyada semi'e en hoş gelen ve anlamayanları bile meftun ve hayran eden bir lisân varsa o da İstanbul'da, devletin büyük şehirlerinde tekellüm olunan Türkçedir. Türkçede ne İtalyancanın birbirini takip eden ye'leri ve şeddeli re'leri ne Rumcanın yılan fısıltısını andıran se tetâyileri ne de peltek se ve ze'leri vardır. Lisânımızda kulağı yoracak, tab'a nâhoş gelecek hiçbir hâl yoktur. Elhâsıl mübalağasız ve mücerred gayret-i milliye sâikasıyla olmayarak ağıyârın dahi tasdiğiyle diyebiliriz ki lisân-ı millimiz olan Türkçe, dünyanın en güzel lisânı değil ise hâla en güzel lisânlarından biri olduğunda şüphe yoktur”⁵

Şemseddin Sami, öncelikle Türkçenin dünya dilleri arasındaki konumunu tayin etmiştir. Türkçe, letafeti cihetiyle dünyanın en latif ve kulağa hoş gelen dili diye bilinen İtalyancadan bile üstündür. Ancak günümüzde Batı edebiyatı taklit edilmekte ve Batı'dan alınan eserlerle bu eserlerdeki kelimeler dilimize sokulmaya çalışılmaktadır. Bu durum yeni edebiyat taraftarlarının bir kabahatidir:

“Şiir ve edebiyatımızın tarz-ı cedidine en ziyade isnad olunan kabahat, edebiyat-ı garbiye taklididir (...) Avrupa âsâr-ı edebiyesine tebaiyet ve imtisal etmekle beraber taklitten ihtiraz ve mümkün

¹ Şemseddin Sami, “Lisân ve Edebiyatımız”, *Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade*, İstanbul 1898, s. 89

² Şemseddin Sami, *Lisân*, Mîhran Matbaası, İstanbul 1303, s. 5

³ Şemseddin Sami, Lisân ve Edebiyatımız, *Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade*, İstanbul 1898, s. 89

⁴ Şemseddin Sami, “İfâde-i Meram”, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s. 5 (sayfa yeri: ۲)

⁵ Şemseddin Sami, “Lisân ve Edebiyatımız”, *Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade*, İstanbul 1898, s. 89

mertebede sade Türkçe yazmağa s'ay ve gayretle imlâ hususunda dahi kavâid-i asliye vü iştikâkiyeden çok ayrılmamağa gayret edilmelidir”⁶

Şemseddin Sami, gerek doğudan ve gerekse batıdan bilinçsizce ve rasgele alınan sözcüklerin ayıklanması gerektiğini savunur. Ayrıca edebiyatımızda görülen tezyinat ve söz sanatları lisanımızı tuhaflaştırmaktadır. Dilimizin ve edebiyatımızın bir düzenlemeye ihtiyacı vardır. Ancak bu düzenleme işi kolay olmamakla birlikte işe bir yerden başlamak gerekmektedir. Yazar, yapılacak işi tek bir cümleyle özetlemektedir: “Cümlemiz sırf Türkçe kelimeler arayıp bulmaya, elyevm menûs olan Arabî, Fârisî veya ecnebi kelimeler yerine onları kullanmaya çalışmalıyız”⁷ Şemseddin Sami'nin düşüncesi günümüzde de uygulanması gereken bir teklif olarak düşünülmelidir. Türkçesi varken yabancı dilden gelen bir sözcüğü kullanmak doğru değildir.

Şemseddin Sami, dil konusunda eleştirilerini sıraladıktan sonra sözü edebiyata getirir. Nasıl ki Türk diline Arapça ve Farsçadan anlaşılması güç tamlamalar girmişse Türk edebiyatına da aynı dillerden söz sanatları girmiştir. Şemseddin Sami'ye göre Türk edebiyatı, yüzyıllardır kelime oyunları ve yabancı dilden geçen terkiplerle farklı mecralarda oyalanmış ve asıl olması gereken çizginin dışında kalmıştır. Buna rağmen edebiyatımız, son yarım asırda önemli merhaleler kat etmiştir:

“Yarım asır az zaman değildir. Bu kadar zamanda hiçden başlayıp hayli ileri gitmiş edebiyat vardır. Lakin malumdur ki müceddiden küçük bir hâne yapmak çok defa büyük ve eski bir konağı tamir etmekten kolaydır. Tamirci o cesim sütunlara keser vurmaya birdenbire kıyamaz. O kadar emekle vücûda gelmiş o kadîm boyaları, nakışları, her ne kadar tebdillerini tersim etse bile birdenbire düşürmeye acır. İşte bu sebebe mebnidir ki, bizde bu yarım asırda edebiyat, arzu olunan derecede terakki edemedi. Bu terakki, tedricen olacak ve hakikaten öyle oluyor. Eslâfımızın kıyıp düşürmedikleri kâr-ı kadîm boyaların birtakımını biz pek çirkin görüp binâ-yı edebiyatımızdan düşürürüz ve bizim düşürmeyeceklerimizi ahlâfımız düşüreceklerdir.”⁸

Yazar, Türk edebiyatını kadim bir konağa benzetmiş ve eski bir konağı tamir etmenin nasıl zorlukları varsa, eski edebiyatı yenilemenin de aynı derecede zor olduğundan bahsetmiştir. Yazar, yeniliklere karşı çıkanlar arasında “biz ihtiyarlar” diyerek kendisini de göstermiştir. Böylece öz eleştiri yapmış olan Şemseddin Sami, dildeki gelişmelere ve tasfiyelere karşı çıkmamak gerektiğini vurgulamıştır:

“Yeni yetişen genç ediplerimizin bugün gözümüzün önünde o masnu' allı pullu nakışları beğenmeyip düşürdüklerini görüyoruz. Ve bunların yerine asrın teceddüdâtına muvâfık birtakım müzeyyenât ve sun' lüzûmunu en evvel ortaya koyan biz ihtiyarlar bu vechile tahriplerini gördükçe acımdan bir türlü kendimizi alamayarak bilâhtiyâr ‘amma bu kadar da olur mu?’ diye bağıryoruz.”⁹

Yazar, yukarıda verilen sözleriyle eski terkipleri atmak lüzumundan bahsetmiş ve yenilik taraftarı olmak gerektiğini vurgulamıştır. Özeleştiri de yapan Şemseddin Sami, Türk dilinin gelişmesi için yapılması gerekenleri bu cümleleriyle özetlemiştir.

2. Osmanlıca ve Üç Dilden Oluşma Meselesi

Şemseddin Sami'ye göre Osmanlıca üç dilden oluşmamıştır. Bununla birlikte dünyadaki tüm diller yabancı kültürlerden kelime alışverişi yapar. Ancak dünyanın hiçbir dili birden fazla lisandan oluşmaz:

“Lisân-ı Osmani üç lisândan yani Arabî ve Fârisî ve Türkçe lisânlarından mürekkebdir demek âdet olmuştur. Âdet-i ilâhiyeye ve tabiata mugâyir olan bu tâbir ekser kavâid ve inşâ kitaplarında ve buna mümâsil kitaplarda zikr ü tekrar olunuyor. Ne kadar yanlış, ne büyük hata! Üç lisândan mürekkep bir lisân! Dünyada görülmemiş şey! Hayır! Hiç de öyle değildir. Her lisân bir lisândır. Ve akvâm ve ümem beyinde olduğu gibi elsine-i beyyinede dahî derecât-ı muhtelifede karâbet ve münâsebet bulunup her birkaç lisân bir zümre teşkil eder. İmdi, söylediğimiz lisân, elsine-i Turaniye zümresine mensup Türk lisânıdır. Buna birinci derecede Arabî'den ve ikinci derecede Fârisî'den bazı kelime ve tabirler girmiştir”¹⁰

⁶ Şemseddin “Sami, Şiir ve Edebiyattaki Teceddüd-i Ahîrimiz”, *Sabah*, Numara: 3240, 16 Teşrin-i Sani 1314 (1898)

⁷ Şemseddin Sami, “Edebiyat-ı Müstakbelimiz”, *Sabah*, Nu: 3343, 30 Şevval 1316 (1899), s. 39

⁸ Şemseddin Sami, “Lisân ve Edebiyatımız”, *Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade*, İstanbul 1898, s. 90

⁹ Agm.

¹⁰ Şemseddin Sami, Lisân ve Edebiyatımız, *Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade*, İstanbul 1898, s. 90

Yazar, bir dilin farklı dillerin birleşmesiyle oluşamayacağını iddia etmekle kalmaz çeşitli misaller de getirir:

“Lakin bu kelimeler ne kadar çok olsa lisânın esasını değiştiremez. Mesela İspanyolca ve Portekizcede o kadar kelîmât-ı Arabîye bulunur ki bunların cem’i büyük bir cilt teşkil etmiştir. Lakin mezkûr lisânlar, Arabî ile filan lisândan mürekkeptir denilmeyip Latin zümresine mensup müstakil lisânlar addolunur. Kezalik İngilizcede hemen yarı yarıya Fransızca kelimeler bulunduğu halde İngiliz lisânı Cermen zümresine mensup bir lisân olup Fransızcaya yabancı addolunur. Her lisânın mehûz ve müstear kelimelerine bakılmaz, esas olan tasrifâtına bakılır. Hatta Nergisi’nin sun’i lisânına dahi üç lisândan mürekkep namı verilemez. Çünkü Türkçe kelîmâtdan âri denilecek derecede Arabî ve Fârisiye boğulmuş olan o ibârede dahî tasrifât ‘olmak’ ve ‘etmek’ fiilleriyle ve ifade de, “den, ile, siz” gibi Türkçe edevat ile oluyor”¹¹

Böylelikle aslı Arabî veya Fârisî bile olsa dilimize giren bütün sözcükler Türkçeleşerek girmektedir ve bu sözcükler Türkçe kabul edilmelidir.

3. Sadeleşme Meselesi

Şemseddin Sami, Türkçemizin sadeleştirilmesi gerektiğini savunur. Ancak bu yapılırken Türkçeleşmiş sözcüklere karışmamak gerekir. Çünkü bu sözcüklerin anlamını herkes bilmekte ve bunları kullanmaktadır:

“Arabîden, Fârisîden birçok kelimeler lisânımıza girmiştir, pek âlâ onlar Türkçeleşmiş, herkes biliyor, anlıyor, yazıda Türkçe gibi kullanıyor”¹²

Herkesin bildiği bu kelimeleri kullanmalıdır; ancak anlamını Arapların ve Farsların dahi bilemeyeceği sözcükleri kullanmamak gerekir. Ayrıca günlük konuşma diline giren sözcükler hem Türkçe olmalı hem de kitabî değil, sade bir üslupla kullanılmalıdır. Şemseddin Sami, Fransızcadan kısaltarak çevirdiği 136 sayfalık Robenson Tercümesi’nin önsözünde bu duruma değinir. Yazar, kitabî dili konuşma diline çevirerek Türkçemizi sadeleştirmemiz gerektiğini ifade eder:

“Mümkün mertebe kelâmı giriftlikden kurtarıb cümleleri kısa kesmekle ve suret-i ifadeyi şive-i kâtibânenen kurtarıb şive-i tekellüme kalb ve tefikle lisânımız sadeleşmekle beraber güzelleşmiş olur”¹³ Böylece yazar, dili sadeleştirmenin yollarından birisini göstermiş olmaktadır.

Şemseddin Sami, yabancı sözcüklerin dilimizde karşılığı varken ve herkes bunu kullanırken Arapçadan veya Farsçadan sözcük almanın mantıksız olduğunu düşünür:

“Efsahü’l-kelâm mâkal u dil kelâmı eskiden malumumuz olup bunun mahz-ı hakikat olduğunu kimse inkâr edemezken ve bizim ‘yazmak’ gibi sade ve muhtasar, güzel sırf Türkçe bir tabiratumız var iken ‘keteb ve tahrir etmek’ gibi dört veya ‘yar’arân-ı bahs u mâkal olmak” gibi altı kelimeden mürekkep ve yarı Arabî ve yarı Fârisî alaca, gülünç tabirler kullanmak zevk-i selim işi midir? İnsaf buyurulsun!”¹⁴

Yazar, kelimelerin Türkçesini tercih etmenin yanında cümle kurarken de Türkçe cümleler kurup kısa ve özlü anlatımı tercih etmemiz gerektiğini savunur:

“Mesela bir şâirin tercüme-i hâlinde ‘Burusalıdır’ veya ‘Bursa’da doğmuş’ diyecek yerde bu bir iki kelimelik meâniyi bir sahifelik ibare ile ifade eden tezkirelerimiz vardır. Hem de ne ifade! Neuzübillah! Okumak için Hazreti Eyüb’ün sabrı olsa kifayet etmez”¹⁵

Yazar, bu cümleleri ifade ettikten sonra öz eleştiri yapar ve kendisinin bile Arapça, Farsça terkipleri kullandığını ve bu davranışın doğru olmadığını dile getirir:

“Hatta ben de makalemde bir sebab-i mecbur olmaksızın ve istemediğim halde kim bilir ne kadar Fârisî izafetler, Türkçeleri mevcut olan ne kadar lüzumsuz Arabî ve Fârisî kelimeler kullandım”¹⁶

Şemseddin Sami, sadeleşen dilin kolay ve anlaşılır bir dil olacağını belirtir. Avrupalıların bu sebeple her sahada ilerlediklerini örneklerle açıklar:

¹¹ Agm, s. 90

¹² Şemseddin Sami, “Lisân ve Edebiyatımız”, *Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade*, İstanbul 1898, s. 90

¹³ Şemseddin Sami, *Daniel Defoe’nun Robenson Tercümesi Önsözü*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, s.3

¹⁴ Şemseddin Sami, “Lisân ve Edebiyatımız”, *Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade*, İstanbul 1898, s. 90

¹⁵ Agm, s. 90

¹⁶ Agm, s. 90

“Bir lisân, ne kadar kolay olursa onunla mütekellim bulunanlar için o kadar büyük bir nimettir. Çünkü o kadar kolay öğrenilip ulûm ve fûnûn-ı mütenevvia ile sâir lisânların tahsiline vakit kalmış olur. Avrupa akvâmı bundan çok istifâde etmişlerdir. Ve temeddünlerinin esbâb-ı esâsiyelerinden biri de budur (...) Eđer edebiyatımız söylediğimiz lisân üzerine müesses olsaydı, nazariyatını da bir iki senede edinip ondan sonra da bu kadar kolay olan lisânlarının muâvenetiyle az zamanda istedikleri ulûm ve fûnûn ve elsine-i sâireyi tahsil ederek kemâl-i suhûletle âlim ve mütefennin olacak ve bizde de her yerden ziyade terakki ve temeddün kapıları umumun önünde açık bulunacak idi”¹⁷

Yazar, anadilde ve anlaşılır cümlelerle yapılan eğitimin daha sağlıklı ve kolay olacağını yukarıda dile getirmektedir. Şemseddin Sami'nin öne sürdüğü bu düşünce günümüzde ‘*Yabancı dilde eğitim olsun mu, olmasın mı?*’ sorusuna bir dilci gözüyle verilen cevap ve çözüm önerisi olarak düşünülebilir.

4. Osmanlıca mı, Türk Dili mi?

Şemseddin Sami, dilimizi adlandırma konusunda hataya düşüldüğünü, Osmanlıca diye bir tabirin doğru olamayacağını belirtmektedir:

“Osmanlı lisânı tabirini pek de doğru görmüyoruz. Çünkü bu unvan, bir devletin unvanıdır. Hâlbuki lisân ve cinsiyet Sultan Osman'ın zuhurundan ve devletin kuruluşundan eskidir. Bu lisânı konuşan kavmin ismi Türk'dür. Lisânın ismi de Lisân-ı Türkî'dir”¹⁸

Yazar, dilimizin içerisinde yabancı dillerden, özellikle Arapça ve Farsçadan gelen sözcüklerin kullanılmasından dolayı bu dile Osmanlıca denilmesinin yanlışlığı üzerinde durur. Çünkü dilimizde kullanılan ve herkesin anlamını bildiği sözcükler yabancı bir dilden gelse bile Türkçeleşmiş sayılır:

“Lakin lisânımız lisân-ı Türkîdir, bu lisâna mahsus lügat kitabına dahi başka isim düşünmek abesdir. Lisânımızda müsta'mel kelimelerin cümlesi de, herhangi lisândan me'huz olursa olsun, hakikaten müsta'mel ve malûm olmak şartıyla Türkçeden ma'dûddur”¹⁹ Yazar, müsta'mel ve malûm olan (kullanılan ve bilinen) sözcüklerin Türkçeden ma'dud olduğunu (sayıldığını) belirterek Türkçedeki yabancı dil kökenli sözcüklerin artık Türkçeleşmiş olduğunu ifade eder.

Yazar, tartışmaların odak noktasını teşkil eden Osmanlı lisânı mı, Türk dili mi, sorusuna neden Türk dili cevabını verdiğini şu sözleriyle açıklar:

“Osmanlı Devletinin tabiiyeti altında bulunan bütün kavimlerin efrâdına da Osmanlı denilir. Türk ismi ise Adriyatik sahilinden Çin hududuna ve Sibiryâ'nın iç taraflarına kadar yayılmış muazzam bir milletin adıdır. Bunun için bu unvanı küçük görmek şöyle dursun, onunla övünmek ve sevinmek lazımdır”²⁰

Yazara göre Türk dili tabiri Osmanlıcadan daha kapsamlıdır.²¹ Yazar, bu düşüncesinden hareketle Türk edebiyatının ilk şairlerini Osmanlı sınırlarında değil Orta Asya'da aramamız gerektiğini savunmuştur:

“...oysa Türk edebiyatının ilk şairlerini Orta Asya'da aramalıyız... Türklerin İranlılarla münasebetleri fazla olduğundan şiir için önce Farsçaya başvurmuşlardır”²²

Yazar, bu düşünceleriyle Türk dili adlandırmasını kabul ettiğini ayrıca edebiyatımıza Osmanlı edebiyatı değil de Türk edebiyatı denilmesini öncelikle ilke olarak kabul etmemiz gerektiğini savunmuştur.

5. Edebiyatın Mahiyeti ve Edebiyatçının Görevi

Şemseddin Sami, yazılarında edebiyatın mahiyeti ve edebiyatçının görevi ile ilgili bilgiler vermektedir. Yazar, *edebiyatçı* sözünü günümüzdeki *dilbilimci* veya *sanatçı* tabirleri ile aynı anlamda kullanmaktadır. Bu durumda edebiyatçının görevi yeni ilmî buluşlar için kelimeler ve terimler bulmaktır:

¹⁷ Agm, s. 91

¹⁸ Şemseddin Sami, “Lisân-ı Türkî”, **Hafta Mec.** Sayı 12, Yıl 1297 (1881)

¹⁹ Şemseddin Sami, “İfâde-i Meram”, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s. 5-6 (sayfa yeri: ح,ج)

²⁰ Şemseddin Sami, “Lisân-ı Türkî”, **Hafta Mec.** Sayı 12, Yıl 1297 (1881)

²¹ Şemseddin Sami'nin bu konuyla ilgili diğer yazıları için bk. Şemseddin Sami, “Lisânımızın Sadeleştirilmesi”, **İkdam**, 14 Kanun-ı Sani 1317(1902), **Tarık**, 27 Muharrem 1317(1902) vs.

²² Şemseddin Sami, “Şarkta Şiir ve Şuara 3”, **Hafta Mec.** Sayı 7, Yıl 1298 (1882)

“Edebiyatın mâhiyeti ve üdebânın vazifesi nedir? İbtidâ bunu halledelim: Edebiyat, evvel lisanın kavâidini zabt ve şivesini, letâfet-i tabiyesini, fesahatini muhafaza ile fesahata mugayir elfâz ve tabirâtın lisana duhulünü men etmek tarik-i fesahattan sapmış cihetleri var ise yoluna getirip lisânın bozulmasına meydan vermemek, sâniyen avâmın bi't-tabi ihtiyaç görmediği hissiyât-ı âliye ve meâni-yi dakika ile mevadd-ı ilmiye-i fenniye ve keşfiyât-ı cedîde için tâbirât ve ıstılahât bulmaktır. Üdebânın vazifesi budur”²³

Yazar, üdebâ dediği edebiyatçıların görevini bu şekilde ifade eder. Edebiyatçı yeni sözcükler, tabirler bulmalı ve bunları dilimize kazandırmalıdır. Şemseddin Sami, şâir tanımını yaparken öncelikle şâir olmanın ön koşulunu belirtir: “Şair olmak isteyen adam kimseyi taklit etmeyip kendi hissiyat-ı şairanesine tebaiyetle şiirde yeni bir çığır açmağa çalışmalıdır”²⁴ Taklitçilikten uzak duran ve yeni bir çığır açan kişi şâirdir, görüşünü benimseyen yazar, şâirlerin İstanbul’un fethinden sonra çoğaldığını söylemektedir:

“İstanbul’un fethinden sonra üdebâ ve şuarâ pek ziyade çoğaldı. İçlerinde okunabilecek bir gazel, bir beyit söyleyenler yok değildir. Lakin ekseri Türkçe denilemeyecek kadar elfâz ve tabirât-ı Arabiye ve Fârisiye ile memlu ve sanayi-i lafziye dedikleri soğuk ve külfetli birtakım teşbihâtan ve münasebetsiz mazmunlardan ibâretidir”²⁵

Yazar, ediplerin ve şâirlerin çoğalmalarına rağmen büyük sanatçıların ortaya çıkmadığından yakınmaktadır. Osmanlı’da yazılan şiirler ve nesirler çok olmasına rağmen birçoğu edebî değerden yoksundurlar:

“Bizde ise öyle müktedâ-yı ’âm olacak büyük bir edip ve şâir zuhur etmedi. Devlet-i Osmaniye’nin avâil-i te’sisinde yazılan eş’âr ve hele nesirleri oldukça sade; lakin oldukça da kabadır. Hiçbirinde düzgün bir ibâre, âli bir fikre tesâdüf olunmuyor”²⁶

Şemseddin Sami, kesretin yani çokluğun önemli olmadığını esas olanın keyfiyet olduğu vurgular. Bu düşünceleriyle o, devrine ışık tutmuş, yol göstermiş bir şahsiyettir.

SONUÇ

Şemseddin Sami, dil ve edebiyat konusunda söylediği orijinal sözleriyle devrine yön vermiş birisidir. Birbirinden bağımsız ve dağınık halde yayımladığı yazılarını sistemli bir düşünce etrafında birleştiren yazar, Türk dili ve edebiyatının çeşitli meselelerini aydınlatmış ve öne sürdüğü görüşlerle dönemine damgasını vurmuştur.

Yazar, dil ve edebiyat hakkında yaptığı çalışmalarda dilbilimin temellerini atmış; ayrıca edebî nesir cümlelerinin özellikleri hakkında ipuçları vermiştir. O, edebîlikle şâiraneliği birbirinden ayırmıştır. Ayrıca Osmanlı dili ve edebiyatı hakkında öne sürdüğü düşüncelerle kendinden sonra gelen araştırmacılara yeni ufuklar açmıştır. Şemseddin Sami’nin yazılarıyla Türk diline yaptığı katkılar onun nesirlerinde kaleme aldığı düşüncelerin aydınlatılmasıyla daha da belirginleşecektir.

KAYNAKÇA

- SAMİ Şemseddin, “Lisân ve Edebiyatımız”, **Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade**, İstanbul 1898.
 SAMİ Şemseddin, **Lisân**, Mihran Matbaası, İstanbul 1303 (1887).
 SAMİ Şemseddin, “Şiir ve Edebiyattaki Teceddüd-i Ahîrimiz”, **Sabah**, Numara: 3240, 16 Teşrin-i Sani 1314 (1898).
 SAMİ Şemseddin, “Edebiyat-ı Müstakbelimiz”, **Sabah**, Nu: 3343, 30 Şevval 1316 (1899).
 SAMİ Şemseddin, **Daniel Defoe’nun Robenson Tercümesi Önsözü**, Mihran Matbaası, İstanbul 1302 (1885).
 SAMİ Şemseddin, “Lisân-ı Türkî”, **Hafta Mec.** Sayı 12, Yıl 1297 (1881).
 SAMİ Şemseddin, “İfâde-i Meram”, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
 SAMİ Şemseddin, “Şarkta Şiir ve Şuara 3”, **Hafta Mec.** Sayı 7, Yıl 1298 (1882).
 SAMİ Şemseddin, “Şarkta Şiir ve Şuara ”, **Hafta Mec.** Sayı 4, Yıl 1298 (1881).
 SAMİ Şemseddin, **Lisân**, (Haz. Doç. Dr. İsmail Doğan), Gündoğan Yayınları, Ankara 1997.
 SAMİ Şemseddin, “Lisan ve Edebiyatımız, Lisan-ı Türkî, Lafiz ve Ma’na”, **Şemsettin Sami**, (Haz. Agâh Sırrı Levend), TDK Yayınları, Ankara 1969.
 SAMİ Şemseddin, “Kamus-ı Türkî, Önsöz Çevirisi” **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi III**, (Haz. İnci Enginün, Mehmet Kaplan, Birol Emil), MÜ Yayınları, İstanbul 1988.

²³ Şemseddin Sami, “Lisân ve Edebiyatımız”, **Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade**, İstanbul 1898.

²⁴ Şemseddin Sami, “Şarkta Şiir ve Şuara ”, **Hafta Mec.** Sayı 4, Yıl 1298 (1881)

²⁵ Şemseddin Sami, “Lisân ve Edebiyatımız”, **Servet-i Fünûn, Nüsha-i Fevkalade**, İstanbul 1898, s. 89

²⁶ Agm, s. 89